

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 13 (1999)

Για την ελληνική μετάφραση του έργου του
Σπύρου Βρυώνη

Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

doi: [10.12681/deltiokms.155](https://doi.org/10.12681/deltiokms.155)

Copyright © 2015, Πασχάλης Μ. Κιτρομηλίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Κιτρομηλίδης Π. Μ. (1999). Για την ελληνική μετάφραση του έργου του Σπύρου Βρυώνη. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 13, 373–377. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.155>

ΠΑΣΧΑΛΗΣ Μ. ΚΙΤΡΟΜΗΛΙΔΗΣ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ
ΤΟΥ ΣΠΥΡΟΥ ΒΡΥΩΝΗ

Με γνήσια και ανυπόκριτη χαρά συμμετέχω στην αποψινή εκδήλωση¹ που διοργανώνεται με την ευκαιρία τῆς ἑλληνικῆς ἔκδοσης τοῦ ἔργου τοῦ Σπύρου Βρυώνη γιὰ τὴν παρακμὴ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὸν ἐξισλαμισμό τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τρεῖς εἶναι κυρίως οἱ λόγοι τῆς συμμετοχῆς μου. Οἱ δύο εἶναι λόγοι ἐπαγγελματικῆς ὑποχρέωσης. Πρῶτον γιὰ νὰ ἀποδώσω ὡς νεότερος ἐργάτης τῆς ἐπιστήμης τὴν ὀφειλόμενη τιμὴ στὸν μεγάλο ἐπιστήμονα, πού γιὰ μένα, ἀπὸ τὰ χρόνια τῶν σπουδῶν μου στὴν Ἀμερικὴ, ὑπῆρξε πρότυπο καί, ὡς τέκνο τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς, πηγὴ ὑπερηφάνειας γιὰ τὴ σοβαρότητα, τὴν ἐμβέλεια καὶ τὴν πολλαπλὴ σημασία τοῦ ἔργου του. Ὁ δεύτερος λόγος τῆς συμμετοχῆς μου πηγάζει ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση πού συναισθάνομαι νὰ χαιρετίσω ἐκ μέρους τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν τὸ σημαντικό ἐπιστημονικὸ γεγονός τῆς ἑλληνικῆς ἔκδοσης τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας* τοῦ Σπύρου Βρυώνη². Ἡ ἑλληνικὴ ἔκδοση προσφέρει τώρα ἓνα καίριας σημασίας ἐργαλεῖο ἔρευνας τοῦ κεφαλαιώδους θέματος τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴ βυζαντινὴ καὶ μεταβυζαντινὴ ἐποχὴ. Τὸ μεγάλο αὐτὸ κεφάλαιο τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἔχει ἀποκτήσει δημοτικότητα τὰ

1. 7 Μαΐου 1997, Μέγαρο Μελά τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας.

2. Speros Vryonis, Jr., *Ἡ παρακμὴ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ διαδικασία τοῦ ἐξισλαμισμοῦ (11ος ἕως 15ος αἰώνας)*, μετ. Κάτια Γαλαταριώτου, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθήνα 1996.

τελευταία χρόνια, αλλά τὸ σχετικὸ ἐνδιαφέρον, ἰδίως ὅσον ἀφορᾷ τὴ μεταβυζαντινὴ καὶ τὴ νεότερη περίοδο, παραμένει τελείως ἐπιφανειακὸ, καὶ ἡ ὑπόθεση τῆς μελέτης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ δυστυχῶς διανοπαθεῖ στὰ χέρια ἐρασιτεχνῶν, κακῶν ἱστορικῶν καὶ αὐτόκλητων εἰδικῶν πού, ἀντὶ νὰ προάγουν, συσκοτίζουν τὴν κατανόηση τῶν ζητημάτων προκαλώντας συγχύσεις καὶ προσφεύγοντας σὲ συγκινησιακὴ ἐκμετάλλευση τοῦ θέματος γιὰ νὰ ἀποκρύπτουν ἔτσι τὴν ἀνεπάρκεια τους. Τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν ἀγωνίζεται μὲ τὶς μικρὲς του δυνάμεις νὰ ἀντισταθεῖ σ' αὐτὴ τὴν καπηλεία. Ὁ ἀγῶνας ὅμως εἶναι συχνὰ δύσκολος καὶ ἄνισος, γιὰτὶ ἔχουμε νὰ ἀναμετρηθοῦμε μὲ σκοπιμότητες καὶ προσωπικὰ συμφέροντα πού δὲν διστάζουν νὰ ἐκμεταλλευθοῦν τὶς ἔθνικες εὐαισθησίες καὶ τὰ ἱερά καὶ τὰ ὅσιά μας προκειμένου νὰ ἐπιτύχουν τὶς ἰδιοτελεῖς τους ἐπιδιώξεις. Μὲ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση τῆς *Μικρᾶς Ἀσίας* τοῦ Βρυῶνι διαθέτουμε τώρα ἓνα ἐγχειρίδιο μελέτης πού ὑποδεικνύει καὶ καθιερώνει τὸ ἀναγκαῖο ἐπίπεδο ἔρευνας στὸ ὅποιο πρέπει νὰ κινεῖται ἡ μελέτη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, περιλαμβανομένης καὶ τῆς μεταβυζαντινῆς ἐποχῆς. Ὡς πανεπιστημιακὸς δάσκαλος, ὡς μελετητῆς τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὡς ὑπεύθυνος τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, τοῦ μόνου ἐπιστημονικοῦ ἰδρύματος τῆς χώρας μας πού ἔχει ἀποκλειστικὸ προορισμὸ τὴ μελέτη τῆς παρουσίας τοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ μικρασιατικὴ χερσόνησο, αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη ἱκανοποίηση γιὰ τὸ ἐκδοτικὸ ἐγχεῖρημα τοῦ Μορφωτικοῦ Ἰδρύματος τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, πού τιμοῦμε σήμερα, καὶ ἐκφράζω αἰσθήματα εὐκρινεοῦς ἐκτίμησης καὶ εὐγνωμοσύνης πρὸς τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ Μορφωτικὸ τῆς Ἰδρυμα γιὰ τὴν προσφορά τους αὐτὴ στὴν ἐπιστημονικὴ ζωὴ τῆς χώρας.

Ὁ τρίτος λόγος γιὰ τὸν ὅποιον βρίσκομαι ἐδῶ εἶναι κάπως πιὸ προσωπικὸς, καθὼς ἐπιθυμῶ νὰ σᾶς μεταφέρω κάτι ἀπὸ τὸν νεανικὸ ἐνθουσιασμὸ πού αἰσθάνθηκα ὅταν πρωτοδιάβασα τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητῆ Βρυῶνι, στὴν πρώτη ἀμερικανικὴ ἔκδοση τοῦ 1971 ἀπὸ τὸν ἐκδοτικὸ οἶκο τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Καλιφορνίας. Βρισκόμουν στὸ δεύτερο ἔτος τῶν μεταπτυχιακῶν σπουδῶν μου καὶ εἶχα τὴν τύχη νὰ κάθωμαι στὰ ἴδια θρανία στὸ Χάρβαρντ, ἀπ' ὅπου παλαιότερα εἶχε περάσει καὶ ὁ Σπύρος. Παρακολουθοῦσα, μεταξὺ ἄλλων, τὰ μαθήματα βυζαντινῆς, ὀθωμανικῆς

καί βαλκανικῆς ἱστορίας πού παρέδιδε ὁ παλαιὸς καθηγητῆς τοῦ Σπύρου, ὁ Robert Lee Wolff. Σὲ σχέση μετὰ τὰ μαθήματα αὐτὰ διάβασα τὸ βιβλίο γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία. Τὸ ἐνδιαφέρον πού μοῦ προκάλεσε μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνάλυση τοῦ βιβλίου ἀποτελέσει τὸν πυρήνα μιᾶς ἀπὸ τίς μεταπτυχιακὲς ἐργασίες μου στὸ Χάρβαρντ, ὅπου προσπάθησα νὰ συνδέσω τὸ φαινόμενο τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας μετὰ τὴν ἱστορικὴ κοινωνιολογία τῶν ἐλληνοτουρκικῶν σχέσεων. Ἀργότερα, μεταφρασμένο στὰ ἑλληνικά, τὸ κείμενο ἀποτελέσει ἓνα ἀπὸ τὰ πρῶτα μου ἐπιστημονικὰ δημοσιεύματα στὰ *Μικρασιατικὰ Χρονικά*, τὸ 1975. Ἡ ὀφειλὴ μου λοιπὸν στὸ ἔργο καὶ στὴ σκέψη τοῦ Σπύρου Βρυώνη εἶναι πολὺμορφη καὶ συνδέεται μετὰ τίς ἀπαρχὲς τῆς ἐπιστημονικῆς μου πορείας.

Τρεῖς διαστάσεις τοῦ ἔργου τοῦ Βρυώνη θὰ ἤθελα νὰ ἐξάρω ιδιαίτερα ἀπόψε, γιὰ νὰ ἐξηγήσω τὸν ἐνθουσιασμό μου γιὰ τὸ βιβλίο του. Ἡ πρώτη, πού εἶναι ἀμεσότερα προφανὴς στὸν ἀναγνώστη καὶ ἐντυπωσιάζει ὅπωςδήποτε τὸν νεοσσὸ τῆς ἐπιστήμης, εἶναι ἡ πολλαπλότητα τῶν πηγῶν. Ἡ ἱστορία τοῦ πολὺπλοκου φαινομένου τῆς πτώσης τοῦ μικρασιατικοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἐξισλαμισμοῦ τῆς ἱστορικῆς του κοιτίδας γράφεται ἐπὶ τῇ βάσει ἐνὸς εὐρύτατου φάσματος πηγῶν. Πέραν τῶν βυζαντινῶν πηγῶν χρησιμοποιοῦνται ὅλες οἱ διαθέσιμες ὀθωμανικὲς καὶ ἀνατολικὲς πηγές, καὶ ἔτσι ἡ ἱστορία ἐνὸς κεφαλαίου τῆς κοινῆς ἱστορίας τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ὀθωμανικοῦ κόσμου γράφεται μετὰ βάση τίς πηγές ἀμφοτέρων, μετὰ ἀποτέλεσμα ἡ μελέτη νὰ συνιστᾷ οὐσιώδη συμβολὴ σὲ δύο πεδία τῶν ἱστορικῶν ἐπιστημῶν, τόσο στὴ βυζαντινολογία ὅσο καὶ στὴν τουρκολογία. Ἄξια ιδιαίτερης μνείας εἶναι ἡ εὐρύτερη χρῆση τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστημονικῆς βιβλιογραφίας, πού σταχυολογεῖται μετὰ λεπτομερῆ καὶ συστηματικὴ ἀποδελτίωση δυσεῦρετων συχνὰ περιοδικῶν καὶ μονογραφικῶν, πού ἔτσι ἐντάσσονται στὴν ὀπτικὴ τῆς διεθνοῦς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Αὐτὸ τὸ τελευταῖο στοιχεῖο ἀποτελεῖ κατὰ τὴ γνώμη μου μεγίστη ὑπηρεσία τοῦ Σπύρου Βρυώνη πρὸς τὴν ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη καὶ τὸ ἔργο του συνιστᾷ ὑπόδειγμα ἐρευνητικῆς εὐσυνειδησίας, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ ἐξαίρεση στὴ βιβλιογραφία τῆς βυζαντινῆς καὶ ὀθωμανικῆς ἱστορίας, πού ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δὲν συνδιαλέγονται μετὰ τὴ νεοελληνικὴ βιβλιογραφία.

Ἡ δευτέρη διάσταση τοῦ βιβλίου πού θὰ ἤθελα νὰ ἐξάρω εἶναι ἡ συγ-

κριτική προσέγγιση. Ὁ ἐξισλαμισμὸς καὶ ἐκτουρκισμὸς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὡς φαινόμενα πολιτισμικῆς καὶ δημογραφικῆς ἀλλαγῆς παραλλήλιζονται πρὸς τὴν «reconquista» τῆς Ἰβηρικῆς Χερσονήσου ἀπὸ τὶς χριστιανικὲς δυνάμεις τὴν ἴδια περίοδο, διαδικασία πού συνετέλεσε στὴν ἀντίστροφη μεταμόρφωση μὲ τὸν ἐκχριστιανισμὸ καὶ τὸν γλωσσικὸ ἐκλατινισμὸ τῆς χερσονήσου, μετὰ τὴ μακραίωνη ἰσλαμικὴ κυριαρχία. Ἡ συγκριτικὴ ὀπτικὴ συνιστᾷ πρωτοποριακὸ στοιχεῖο τῆς μεθοδολογικῆς συγκρότησης τοῦ ἔργου καὶ θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ ἰδιαίτερα πρωτότυπο γνώρισμα γιὰ τὴν ἐποχὴ πού γράφτηκε τὸ βιβλίο. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν θὰ πρέπει ἰδιαίτερα νὰ ὑπογραμμιστεῖ ἡ σημασία τοῦ μεθολογικοῦ αὐτοῦ στοιχείου. Ἡ συγκριτικὴ ὀπτικὴ διευρύνει τὸν κύκλο τῶν δυνάμει ἀναγνωστῶν τοῦ βιβλίου καὶ ἔτσι ἐπιτυγχάνει νὰ ἐντάξει τὴ θεματολογία τῆς βυζαντινῆς καὶ μεταβυζαντινῆς ἱστορίας στὰ ἐνδιαφέροντα μιᾶς εὐρύτερης ἐπιστημονικῆς κοινότητος, συμβάλλοντας ἔτσι στὴν ἐπιστημονικὴ καθιέρωση τοῦ ἐξειδικευμένου ἀντικειμένου τῆς ἐπιμέρους περιπτώσεως. Ἄς μὴ ἐπιτραπεῖ νὰ προσθέσω ὅτι αὐτὸ τὸ μεθολογικὸ ὑπόδειγμα θὰ ὄφειλε ν' ἀκολουθήσει καὶ ἡ σύγχρονη ἑλληνικὴ ἱστοριογραφία ἂν θέλει νὰ ξεπεράσει ἐπιτέλους τὸν ἐπαρχιωτισμὸ τῆς.

Ἡ τρίτη διάσταση τῆς ἱστορικῆς σύνθεσης τοῦ Σπύρου Βρυώνη στὴν ὁποία θὰ ἤθελα τελειώνοντας νὰ σταθῶ εἶναι ἡ ἀναφορὰ στὸν μεταβυζαντινὸ κόσμο τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, «the Byzantine residue» ἢ «τὰ βυζαντινὰ κατάλοιπα», ὅπως ἀπέδωσε ἑλληνικὰ τὸν ὄρο ἡ Κάτια Γαλαταριώτου στὴν ὠραία καὶ πολυμοχθὴ τῆς μετάφραση. Ἀναφέρομαι συγκεκριμένα στὶς λιγιστὲς ἀλλὰ πυκνὲς καὶ μεγίστης σημασίας σελίδες πού ἀφιερῶναι ὁ συγγραφέας στὴν παρουσία τοῦ χριστιανικοῦ ἑλληνισμοῦ στὴ Μικρὰ Ἀσία μετὰ τὸ 1453 καὶ ἕως τὴν τελικὴ ἔξοδο στὰ χρόνια 1924-1925. Οἱ σελίδες 394-407 τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασης ἀποτελοῦν ὑψίστης χρησιμότητος τμῆμα τοῦ βιβλίου ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῶν αἰτημάτων τῆς ἑλληνικῆς ἱστορικῆς ἔρευνας γιὰ δύο κυρίως λόγους. Πρῶτον διότι τὸ τμῆμα αὐτὸ ἀξιοποιεῖ ἐξαντλητικὰ τὴν ἑλληνικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν μικρασιατικὸ ἑλληνισμό, καὶ δεῦτερον διότι ἐντάσσει τὰ ζητήματα τῆς ἐπιβίωσης καὶ τῆς ἱστορικῆς ὑπόστασης τοῦ μεταβυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στὴν ἐπιστημονικὴ προβληματικὴ τῆς ἱστορίας τοῦ μεσογειακοῦ κόσμου. Γιὰ τὸ σύντομο αὐτὸ τμῆμα τοῦ ἔργου

του ό Σπύρος Βρυώνης δικαιούται πράγματι τῆς αἰδίου εὐγνωμοσύνης τῆς ἑλληνικῆς μικρασιολογίας.

Γιά ὅλους αὐτούς τοὺς λόγους πιστεύω ὅτι δὲν θὰ θὰ ἦταν ὑπερβολή ἂν κατέληγα ἐκφράζοντας, ὡς μέλος τῆς ἐπιστημονικῆς κοινότητος τῆς χώρας, εὐχαριστίες θερμῆς καὶ ἐγκάρδιες πρὸς τὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ Μορφωτικὸ Ἰδρυμα γιὰ τὴν ἑλληνικὴ ἔκδοση καὶ πρὸς τὸν συγγραφέα, τὸν Σπύρο Βρυώνη, γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸ μὶχθο καὶ τὸν ὄραματισμὸ πὸ συνθέτουν τὸ ἔργο του.